

บทที่ 2

วรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความสำคัญของภาษาอังกฤษและการเรียนการสอนภาษาอังกฤษในระดับประถมศึกษา

ความสำคัญของภาษาอังกฤษ

ปัจจุบันนี้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่ใช้สื่อสารกันได้ทั่วโลก ทั้งในวงราชการ การเมือง ระหว่างประเทศ ธุรกิจและการบันเทิง เมื่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่าง ๆ เจริญก้าวหน้าขึ้น ความล่าช้า การติดต่อคมนาคมทุกด้านสะดวกรวดเร็วขึ้น ภาษาอังกฤษจึงยิ่งมีบทบาทสำคัญในวงการต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อความคล่องตัวในการติดต่อ ชีวิตคนไทยต้องเกี่ยวข้องกับภาษาอังกฤษ ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือคำศัพท์ภาษาอังกฤษที่คนไทยนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ชื่ออาหาร เครื่องดื่ม สินค้า เกมกีฬา เพลงสากล ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ ร้านค้า และ บ้ายโฆษณา เมื่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเจริญก้าวหน้า ชาวไทยเดินทางไปต่างประเทศเสมอ ในขณะที่เดียวกันชาวต่างประเทศก็เดินทางมาประเทศไทยเพิ่มขึ้นทุกปี คนไทยจึงต้องเกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาอังกฤษเนื่องจากภาษาอังกฤษได้นำมาใช้ในการติดต่อ ตำราวิชาการต่าง ๆ ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษส่วนใหญ่ สุไร พงษ์ทอง เจริญ (2525: 1) กล่าวว่าในการศึกษาเล่าเรียนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับอุดมศึกษา นักศึกษาสาขาวิชาต่าง ๆ เป็นจำนวนมากจะต้องศึกษาค้นคว้าจากหนังสือที่เป็นภาษาอังกฤษ เพราะประเทศไทยยังไม่มีหน่วยงานที่ทำการแปลอย่างเป็นล่ำเป็นสันดังในบางประเทศ เมืองไทยมีชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมากที่พูดภาษาอังกฤษ เช่น ผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่าง ๆ ผู้ชำนาญพิเศษ อาจารย์มหาวิทยาลัย อาสาสมัคร และนักธุรกิจ ฯลฯ คนไทยต้องใช้ภาษาอังกฤษในการติดต่อกับชาวต่างประเทศดังกล่าว ภาษาอังกฤษจึงมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับคนไทยมาก

การที่สังคมไทยในปัจจุบันต้องการผู้รู้และใช้ภาษาอังกฤษได้มากนั้น ได้มีนักวิชาการไทยหลายท่านได้ทำการสำรวจและค้นคว้า และมีรายงานเผยแพร่พิมพ์

อัจฉรา วงศ์ไธธร (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2530: 97) ได้ศึกษา ผู้ที่ใช้ภาษาอังกฤษในการทำงานในปี พ.ศ.2524 ผลปรากฏว่า ผู้บริหารเอกชนต้องใช้ ภาษาอังกฤษมากเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมา เป็นนักวิชาการและผู้บริหารรัฐวิสาหกิจก็ต้องใช้ ภาษาอังกฤษด้วยเช่นกัน

น้ำทิพย์ อักษรกุล และ กัญจนา ลินธวานนท์ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2530: 97) ได้สำรวจความคิดเห็นของบุคคลหลายฝ่าย เช่น นักศึกษา ครู เจ้าหน้าที่องค์การ ต่าง ๆ ทั้งในภาครัฐและเอกชน ในรายงานสำรวจของศูนย์ภาษาขององค์การรัฐมนตรีศึกษา เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Regional-Language Centre) สรุปได้ว่า ระหว่างภาษาต่างประเทศหลายภาษาได้แก่ ภาษาอังกฤษ ภาษาญี่ปุ่น ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน ภาษา มลายู ภาษาอาราบิก และภาษาจีน ภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศที่สังคมไทยต้องการใช้ มากเป็นอันดับหนึ่ง

บงอร สว่างวโรรส ได้สำรวจความคิดเห็นจากแหล่งธุรกิจโดยเฉพาะ ผลที่ได้คือ ผู้บริหารระดับผู้จัดการ รองผู้จัดการ และหัวหน้าฝ่ายต่าง ๆ จำเป็นต้องใช้ภาษาอังกฤษใน การปฏิบัติงาน(มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2530: 97)

มยุรี สุขวิวัฒน์ และคณะ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2530: 97-99) ได้สำรวจทักษะภาษาอังกฤษที่ตลาดงานต้องการ โดยเก็บข้อมูลจากโฆษณาทางหนังสือพิมพ์ 3 ฉบับเป็นเวลา 1 เดือน ปรากฏว่าในหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ระบุว่าต้องการผู้ที่พูดและเขียน ภาษาอังกฤษได้ดีเป็นอันดับหนึ่ง มีบางตำแหน่งเท่านั้นที่ต้องการผู้ที่รู้ภาษาจีน ส่วนภาษาญี่ปุ่นมี เพียง 3 รายการเท่านั้นที่ระบความต้องการผู้รู้ภาษานั้น

สรุปได้ว่า ภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่สังคมไทยต้องการเป็นอันดับหนึ่งในบรรดาภาษา ต่างประเทศทั้งหลาย และเป็นคุณสมบัติที่สำคัญสำหรับผู้ที่ประกอบอาชีพต้องมีการติดต่อกับ นานาชาติ (International Communication) ซึ่งการติดต่อกับนานาชาตินั้น มยุรี สุขวิวัฒน์ และคณะ ได้ให้ความหมายครอบคลุมไปถึงกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

1. ธุรกิจการค้า เช่น การส่งสินค้าออก
2. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
3. การประชุมและสัมมนานานาชาติในเรื่องต่าง ๆ
4. การดำเนินการสัมพันธ์ทางการทูต

5. ความร่วมมือในทางการศึกษา

แนวการจัดการเรียนการสอน การประเมินผล และจุดประสงค์ของวิชาภาษาอังกฤษ

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2533) ได้กำหนด
มวลประสบการณ์ที่จัดให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้มี 5 กลุ่ม (กรมวิชาการ 2533: 141-143) ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ ประกอบด้วย ภาษาไทยและคณิตศาสตร์

กลุ่มที่ 2 กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ว่าด้วยกระบวนการแก้ไขปัญหาของชีวิตและ
สังคม โดยเน้นทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อความดำรงอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดี

กลุ่มที่ 3 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ว่าด้วยกิจกรรมเกี่ยวกับการสร้างเสริมนิสัย
ค่านิยม เจตคติและพฤติกรรม เพื่อนำไปสู่การมีบุคลิกภาพที่ดี

กลุ่มที่ 4 กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ ว่าด้วยประสบการณ์ทั่วไปในการทำงานและความรู้
พื้นฐานในการประกอบอาชีพ

กลุ่มที่ 5 กลุ่มประสบการณ์พิเศษ ว่าด้วยกิจกรรมตามความสนใจของผู้เรียน

สำหรับกลุ่มประสบการณ์พิเศษ ในชั้น ป.5 - 6 โรงเรียนอาจเลือกจัดกิจกรรมเพื่อ
เสริมสร้างความรู้และทักษะในกลุ่มประสบการณ์ทั้ง 4 หรือเลือกจัดกิจกรรมอื่น ๆ ตามความสนใจ
ของผู้เรียน เช่น ภาษาอังกฤษเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน ทั้งนี้อาจเลือกจัดหลาย ๆ กิจกรรมก็ได้

หลักสูตรกลุ่มประสบการณ์พิเศษ ชั้น ประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 เป็นหลักสูตรที่มุ่งส่งเสริม
และพัฒนาผู้เรียนตามความสามารถและความสนใจ ฉะนั้นหลักสูตรกลุ่มประสบการณ์ซึ่งประกอบด้วย
กิจกรรมที่หลากหลายซึ่งจัดไว้ให้โรงเรียน เลือกสอนตามความเหมาะสมโดยกำหนดอัตราเวลาเรียน
ไว้ 200 ชั่วโมง หรือ 600 คาบต่อปี

หลักสูตรกลุ่มประสบการณ์พิเศษ ประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

1. กิจกรรมการเรียนการสอนวิชาภาษาอังกฤษ
2. กิจกรรมการเรียนการสอนวิชาอาชีพที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต
3. กิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อซ่อมเสริมในกลุ่มประสบการณ์ทั้ง 4 ได้แก่ กลุ่ม

ทักษะเป็นเครื่องมือการเรียนรู้ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย
และกลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ

แนวทางการจัดการเรียนการสอน

1. โรงเรียนอาจเลือกจัดกิจกรรมเดียวหรือมากกว่าหนึ่งกิจกรรมก็ได้
2. ถ้าเลือกสอนวิชาภาษาอังกฤษหรือวิชาอาชีพที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งให้ใช้หลักสูตรวิชาภาษาอังกฤษและวิชาอาชีพที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตเป็นแนวทาง
ท้องถิ่นอาจสร้างหลักสูตรใช้เองได้ด้วยความเห็นชอบของกรมวิชาการ
3. ถ้าเลือกสอนมากกว่าหนึ่งกิจกรรมขึ้นไป ให้ท้องถิ่นปรับรายละเอียดในหลักสูตร
ดังกล่าวให้เหมาะสมกับเวลาเรียนที่กำหนด

การประเมินผล

ให้โรงเรียนประเมินผลการเรียนการสอนเพื่อดูความก้าวหน้าของผู้เรียนและปรับปรุง
การสอนของครู แต่ไม่นำมาเป็นเกณฑ์การตัดสินผลการเรียน

จุดประสงค์ของวิชาภาษาอังกฤษ

1. ให้ความเข้าใจในหลักเกณฑ์การใช้ภาษาอันเป็นพื้นฐานในการเรียนภาษาอังกฤษ
2. ให้มีทักษะในการฟัง พูด อ่าน และเขียน ทัศนคติให้ใช้ภาษาในการสื่อสารได้ตาม
ความเหมาะสมแก่วัย
3. ให้มีเจตคติที่ดีต่อภาษาอังกฤษอันเป็นภาษาสากล รวมทั้งมีนิสัยรักการอ่านและ
การแสวงหาความรู้เพิ่มเติม
4. ให้เห็นแนวทางในการนำภาษาอังกฤษไปใช้ประโยชน์

การฟัง

คำอธิบาย

ฝึกฟังและปฏิบัติตามความหมายของคำ วลี ประโยค จำแนกและจัดหมวดหมู่ความ
สัมพันธ์ของเสียงและคำที่ฟัง

ฝึกฟังประโยค บทสนทนาสั้น ๆ ในสถานการณ์ต่าง ๆ เพลง แล้วอภิปรายซักถาม
เกี่ยวกับความเข้าใจ ความรู้สึก และข้อคิดที่ได้จากสิ่งที่ฟัง

ฝึกฟังข้อความสั้น ๆ และอภิปรายซักถามใจความสำคัญของเรื่อง

เพื่อให้มีความสามารถในการฟัง เข้าใจสิ่งฟัง ปฏิบัติตามได้ สามารถวิเคราะห์เกี่ยวกับ
เรื่องที่ฟัง มีความสนุกสนานในการเรียนภาษาอังกฤษ และมีนิสัยที่ดีในการฟัง

การพูด

คำอธิบาย

ฝึกพูดออกเสียงคำ วลี ประโยค ให้ถูกต้องตามหลักการออกเสียงภาษาอังกฤษตามแบบ
ให้สัมพันธ์กับความหมายและเรื่องที่ฟัง

ฝึกพูดสนทนาในสถานการณ์ต่าง ๆ ตั้งคำถาม ตอบคำถาม เล่าเรื่อง อธิบายแสดงความ
นึกคิด ความต้องการ แสดงบทบาทสมมติ เล่นเลียนแบบ เล่นเกม และฝึกร้องเพลง

เพื่อให้มีความสามารถในการพูดได้ชัดเจนถูกต้อง สื่อความได้ มีความสนุกสนานและมี
นิสัยที่ดีในการพูด

การอ่าน

คำอธิบาย

ฝึกอ่านออกเสียงคำ วลี ประโยค ตามหลักเกณฑ์การอ่าน

ฝึกอ่านออกเสียง และอ่านในใจ เรื่องที่เกี่ยวกับประสบการณ์ และการดำเนินชีวิต
นิทาน นิยาย เรื่องสั้น ๆ ข่าว โฆษณา คำแนะนำ คำชี้แจง แผนที่ แผนภูมิ และกราฟที่ประกอบ
เรื่องราวที่นำมาอ่าน แล้วอภิปรายซักถามเกี่ยวกับรายละเอียด ความคิดเห็น และใจความสำคัญ
ของเรื่องที่อ่าน

ฝึกใช้พจนานุกรมในการเพิ่มพูนความรู้

เพื่อให้มีความรู้เกี่ยวกับหลักเกณฑ์การอ่านและความสามารถนำไปอ่านคำใหม่ ๆ ได้
มีทักษะในการอ่านออกเสียงและอ่านในใจ มีความสามารถในการวิเคราะห์สรุปใจความสำคัญ
การใช้พจนานุกรม และการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมในการอ่าน

การเขียน

คำอธิบาย

ฝึกคัดลายมือ เขียนสะกดคำ ประสมอักษร คำ วลี ประโยค และข้อความตามที่กำหนดให้

ฝึกเขียนคำ วลี ประโยค และข้อความให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ทางภาษา เครื่องหมายต่าง ๆ การเลือกใช้คำให้ถูกต้องตามความหมาย ประโยค และรูปประโยค การใช้คำถาม หน้าที่ในประโยค การเรียบเรียงประโยคให้เป็นข้อความที่สื่อความหมายได้ชัดเจน

อภิปรายซักถามเกี่ยวกับโครงเรื่อง ลำดับเหตุการณ์ ใจความสำคัญของเรื่องที่เขียน แล้วฝึกเขียนภายใต้คำแนะนำ และตามความคิดของตนเองอย่างเสรี

ฝึกเขียนตามคำบอก เขียนประโยคแสดงความรู้สึก ความต้องการ บทสนทนาง่าย ๆ หรือข้อความสั้น ๆ จากการอ่านและการฟัง บันทึก เหตุการณ์ประจำวัน แบบกรอกรายการต่าง ๆ แผนผัง บัตรเชิญ บัตรอวยพร

เพื่อให้มีทักษะในการเขียน เขียนได้ถูกต้องรวดเร็ว เป็นระเบียบสวยงาม และสื่อความหมายได้ สามารถคิดลำดับเหตุการณ์เกี่ยวกับเรื่องที่เขียน เขียนแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี และนำการเขียนไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

วิธีสอนภาษาอังกฤษแบบต่าง ๆ

ในการสอนภาษาอังกฤษตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้มีการพัฒนาวิธีสอนแบบต่าง ๆ มาใช้หลายวิธี สำหรับวิธีสอนภาษาอังกฤษที่สำคัญ อาจสรุปได้ดังนี้

วิธีสอนแบบแปลและไวยากรณ์ (Grammar Translation Method) เป็นวิธีสอนที่เก่าแก่ที่สุด โดยมีวิวัฒนาการตั้งแต่สมัยที่ชาวยุโรปเรียนภาษาลาตินและกรีก เป็นวิธีสอนที่เน้นการสอนไวยากรณ์ แปล และการท่องจำคำอธิบายและกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ต่าง ๆ ผู้สอนใช้ภาษาแม่อธิบายความหมายของคำศัพท์และวิธีการใช้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางไวยากรณ์ แบบฝึกหัดต่าง ๆ เป็นแบบฝึกหัดเกี่ยวกับการแปลและไวยากรณ์ ในบทเรียนแต่ละบทประกอบด้วยกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ ส่วนการสอนความหมายของคำจะมีการสอนความหมายเพียงอย่างเดียว

วิธีสอนแบบแปลและไวยากรณ์นี้ เป็นวิธีสอนที่ผู้เรียนไม่ได้เรียนตามธรรมชาติของภาษา และไม่ได้เสริมสร้างทักษะในการพูดที่ผู้เรียนสามารถจะนำไปใช้ได้เลย แมรี ฟินอคเชียโร (Finocchiaro 1982: 3-4) ให้ความเห็นว่า บางครั้งนักเรียนต้องเรียนชนิดของคำที่คนทั่วไปไม่ค่อยได้ใช้ นอกจากนั้นบางครั้งจะพบการแปลที่ไร้สาระในบทเรียน

เนื่องจากการแปลเป็นทักษะพิเศษ เพราะไม่มีภาษาใด ๆ ที่จะมีความหมายหรือวิธีใช้เหมือนกันทุกประการ ผู้ที่จะสามารถแปลได้ดีจึงต้องมีความรู้ทั้งสองภาษาเป็นอย่างดี ตลอดทั้งมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่แปลอย่างกว้างขวาง การสอนด้วยวิธีแปลอย่างเดียวยังไม่ถูกต้องตามความมุ่งหมายของการเรียนภาษาอังกฤษเบื้องต้น ควรใช้เมื่อผู้เรียนมีความแม่นยำในภาษาต้นแล้วเท่านั้น

วิธีสอนแบบตรง (Direct Method) เป็นวิธีสอนที่สืบเนื่องจากการต่อต้านการสอนภาษาแบบแปลและไวยากรณ์ กลุ่มนักสอนภาษาในยุโรปจึงได้มีการเคลื่อนไหวที่จะหาวิธีสอนแบบใหม่มาใช้ จึงได้เกิดวิธีสอนแบบตรงนี้ขึ้น วิธีสอนแบบนี้มุ่งเน้นให้ผู้เรียนคุ้นเคยกับภาษาอังกฤษ และใช้ภาษาอังกฤษให้ได้มากที่สุด การสอนใช้วิธีพูดเป็นหลักโดยไม่ใช้ภาษาของผู้เรียนเลย มีการใช้ท่าทางและอุปกรณ์ประกอบการสอน เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจความหมายของสิ่งที่เรียนโดยไม่ต้องแปลเป็นภาษาแม่ เนื้อเรื่องที่เรียนมักจะมีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นเป็นหลัก วิธีสอนแบบนี้ต้องการผู้สอนที่เป็นเจ้าของภาษา หรือผู้ที่มีความสามารถพูดภาษาอังกฤษได้ดี เทียบเท่าเจ้าของภาษา

ฟินอคเชียโร (Finocchiaro 1982: 3) ได้วิจารณ์การสอนโดยวิธีนี้ว่า นักเรียนส่วนใหญ่ที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่ จะเกิดความรู้สึกไม่สบายใจเมื่อฝึกการออกเสียงและเมื่อพยายามทำความเข้าใจความหมาย และจะเกิดความเครียด เนื่องจากการใช้ภาษาใหม่ที่เรียนเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม วิลลาส หันนาคินท์ (Hannakin 1970: 38) ให้ความเห็นว่าลักษณะของการสอนภาษาตามวิธีนี้ ยังเป็นที่ยอมรับในการสอนภาษา เพื่อให้สามารถใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารในปัจจุบัน

วิธีสอนที่เน้นการอ่าน (Reading Method) วิธีสอนแบบนี้เกิดขึ้นครั้งแรกในสหรัฐอเมริกาและแคนาดาในช่วงปลายศตวรรษ 1920 เนื่องจากผู้ที่อยู่ในวงการศึกษามีความเห็นว่าจะฝึกให้ผู้เรียนใช้ทักษะที่เป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนมากที่สุดในระยะเวลาเรียนที่จำกัด จึงมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ในด้านการอ่านภาษาอังกฤษในขอบเขตที่เหมาะสม ให้เรียนรู้คำศัพท์

รูปประโยค และสำนวนภาษาอังกฤษเพื่อให้เกิดทักษะด้านการอ่านให้มากที่สุด โดยมีได้เน้นความสำคัญของทักษะอื่น ๆ การสอนโครงสร้างทางไวยากรณ์จะสอนเฉพาะที่ปรากฏในบทอ่านเท่านั้น ฟินอคเชียโร (Finocchiaro 1982: 6) ได้กล่าวไว้ว่า นักเรียนจะมีความรู้สึกที่ดีต่อวิธีสอนแบบนี้ ถ้าหนังสือที่อ่านนั้นน่าสนใจและเหมาะกับระดับความสามารถด้านการอ่านของนักเรียน

วิธีสอนแบบฟัง-พูด (Audio-Lingual Method) วิธีนี้เป็นวิธีสอนภาษาเพื่อให้สามารถพูดได้ภายในระยะเวลาอันสั้น วิธีสอนแบบนี้ถือว่าภาษาคือพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ของสิ่งเร้าและปฏิกิริยาตอบสนอง การเรียนรู้จะมีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อผู้เรียนได้รับการยกย่องชมเชยหรือได้รับรางวัลในทันที วิธีสอนแบบนี้ใช้การเลียนแบบการท่องจำบทเรียนในรูปแบบของการสนทนาในสถานการณ์ต่าง ๆ และเน้นวิธีการฝึกพูดและสนทนาอย่างมาก มีการใช้ตารางเทียบแทน เพื่อฝึกจนกระทั่งสามารถใช้เป็นปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าทางภาษาได้โดยอัตโนมัติ เดวิด เดวิดสัน (Davidson 1978: 1-3) ได้กล่าวถึงการสอนแบบฟัง-พูดว่า ไม่ได้ส่งเสริมการใช้สติปัญญาของผู้เรียนเท่าที่ควร ผู้เชี่ยวชาญของศูนย์สอนภาษาหลายแห่ง จึงมีการเคลื่อนไหวในการพัฒนาการสอนการฝึกพูดตามและท่องจำ โดยเพิ่มกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้กฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ที่จำเป็น และสามารถนำความรู้มาปรับปรุงใช้ภาษาได้ด้วยตัวของนักเรียนเอง

วิธีสอนที่เน้นการใช้สติปัญญา (Cognitive Approach) วิธีสอนนี้เกิดจากแนวคิดที่เชื่อว่า การเรียนรู้ภาษาเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ในสมองซึ่งรับรู้รูปแบบต่าง ๆ ของภาษาแล้วสร้างเป็นกฎเกณฑ์บันทึกไว้ในสมอง ซึ่งมีขั้นตอนในการเรียนการสอนดังนี้

1. สอนกฎเกณฑ์ทางภาษาซึ่งประกอบด้วยเสียง คำศัพท์ และไวยากรณ์
2. ครูสร้างสถานการณ์ที่เหมือนจริงเพื่อจูงใจให้นักเรียนอยากพูด เขียนและลองแก้ปัญหาทางภาษา โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักคิดแก้ปัญหาโดยอาศัยกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์และสามารถที่จะนำไปใช้ได้ สถานการณ์ใหม่
3. การสอนจะมุ่งให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในทักษะการฟัง พูด อ่าน และเขียน ซึ่งในแต่ละชั่วโมงอาจมีเพียงทักษะใดทักษะหนึ่ง และในการทำแบบฝึกหัดครูจะใช้ประโยคทั้งถูกและผิด เพื่อให้ให้นักเรียนค้นหาข้อผิดพลาดและแก้ไขให้ถูกต้องจนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง

เดวิดสัน (Davidson 1978: 10-12) ได้กล่าวถึงวิธีสอนที่เน้นการใช้สติปัญญาไว้ว่า เป็นการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนได้ขบคิดเกี่ยวกับภาษา และเข้าใจการใช้ภาษาได้กว้างกว่าคำศัพท์และสถานการณ์ที่ครูสอนในชั้นเรียน โดยใช้สติปัญญาของตนเอง

การสอนแบบเอกัตภาพ (Individualized Instruction) เป็นการสอนที่พัฒนาขึ้นตามความเชื่อถือในเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล เป็นการจัดการสอนเพื่อสนองความสามารถ ความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (อ้างถึงใน อุไรวรรณ ศฤงคารนันต์ 2527, 12) ได้กล่าวว่า การสอนแบบเอกัตภาพเป็นการศึกษาโดยอิสระภายในกรอบที่ครูกำหนดให้ผู้เรียนสามารถเลือกวิชา บทเรียนหรือวางแผนและตั้งจุดประสงค์ในการเรียนของตนเอง ส่วนการวัดผลการเรียน ครูเป็นผู้ดำเนินการเพื่อประเมินผลดูว่าบรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ การสอนแบบเอกัตภาพไม่มีการแบ่งระดับชั้นเรียน ผู้เรียนสามารถเรียนได้ตามลำดับความสามารถของตน การเรียนแบบโปรแกรม (Programmed Instruction) คือ การเรียนด้วยตนเองตามความสามารถของแต่ละคน เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนแบบเอกัตภาพ

ในการจัดการเรียนการสอนแบบเอกัตภาพนั้น ครูและนักเรียนอาจร่วมมือในการตั้งจุดมุ่งหมายการสอน และดำเนินการสอนตามจุดมุ่งหมายนั้น ครูจะเป็นผู้แนะนำและใช้กิจกรรมเป็นศูนย์การเรียน (Language Learning Center) โดยนักเรียนจะถูกแบ่งเป็นกลุ่มย่อยเพื่อฝึกกิจกรรมทางภาษาตามความสนใจ ความสามารถ และความถนัด ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้มีพัฒนาการสูงสุดตามศักยภาพของตนเอง

การสอนภาษาแบบเงียบ (The Silent Way) วิธีสอนแบบนี้ประยุกต์มาจากทฤษฎีการเรียนรู้แบบการรับรู้ สอนให้ผู้เรียนคิดอย่างมีขั้นตอน ครูเป็นฝ่ายเงียบคือใช้ภาษาให้น้อย ครูเป็นแค่เพียงผู้พูดประโยคหรือคำเป็นตัวอย่างน้อยครั้งที่สุด ขณะเดียวกันก็เพิ่มโอกาสให้นักเรียนได้ใช้ภาษาที่เรียนให้มากที่สุดโดยใช้การเงียบเป็นเครื่องจูงใจ เพราะการเงียบจะช่วยให้นักเรียนทำงานดีขึ้น นักเรียนสามารถติดตามการเรียนรู้ไปโดยตลอด และได้ใช้ความคิดในการคิด ข้อความที่ต้องการจากสิ่งที่ได้ยินในระยะเวลาอันสั้น ทั้งยังเป็นการบังคับให้นักเรียนเพิ่มความสนใจในการเรียนมากขึ้น นักเรียนจะเรียนโดยการใช้สติปัญญาและความคิดมากกว่าการท่องจำ ตลอดเวลาที่เรียนนักเรียนจะมีอิสระในการใช้ภาษาอย่างเต็มที่ โดยมีครูเป็นผู้ฟังและติดตามการเรียนรู้ นักเรียนจึงมีโอกาสนำมาใช้ภาษามากถึงร้อยละ 90

แนวการสอนเพื่อการสื่อสาร (Communicative Approach) แนวการสอนนี้มีพื้นฐานมาจากการที่บรรดาผู้เชี่ยวชาญด้านการสอนภาษาเริ่มตระหนักว่า การใช้ภาษาที่แท้จริงของคนเรานั้นมิใช่เป็นเพียงแค่การสร้างประโยคขึ้นมาเท่านั้น แต่จะรวมถึงการแสดงความคิดเห็นและการใช้ภาษาติดต่อกันด้วย ดังนั้นการเรียนภาษาจึงไม่ควรหยุดแค่การรู้คำศัพท์และความสัมพันธ์ของประโยคเท่านั้น แต่ควรคำนึงถึงการนำภาษาไปใช้ตามหน้าที่ (Function) ด้วย เดวิด วิลคินส์ (Wilkins) ได้จัดหมวดหมู่ของความคิด (Concept) และหน้าที่ของภาษา (Function) ขึ้นและนำเสนอในรูปของแนวการสอนภาษาเพื่อใช้ตามความมุ่งหมาย (Notional Approach) ดังจะเห็นได้จากการที่ วิลคินส์ (Wilkins 1976: 42) ได้กล่าวถึงพื้นฐานสำคัญของแนวการสอนภาษา เพื่อใช้ตามความมุ่งหมายไว้ว่า แนวการสอนนี้เป็นผลจากความเชื่อที่ว่า การที่คนเราต้องการใช้ภาษาในการกระทำสิ่งต่าง ๆ นั้นมีความสำคัญมากกว่าการที่จะมีผู้เชี่ยวชาญในด้านภาษาโดยปราศจากการนำไปใช้ นอกจากนี้ วิลคินส์ (Wilkins 1976: 19) ยังได้กล่าวถึงข้อดีของแนวการสอนภาษาเพื่อใช้ตามความมุ่งหมายไว้ว่า เป็นการให้ความสำคัญแก่การนำภาษาไปใช้ในการสื่อสารตั้งแต่เริ่มเรียน แต่ในขณะเดียวกันก็มิได้ละเลยความสำคัญด้านไวยากรณ์และสถานการณ์ แนวการสอนภาษาเพื่อใช้ตามความมุ่งหมายนี้ จึงมีข้อดีมากกว่าแนวการสอนที่เน้นไวยากรณ์ในแง่ที่ว่า จะช่วยให้ผู้เรียนมีความสามารถในการสื่อสาร (Communicative Competence) และเนื่องจากแนวการสอนนี้ เน้นการนำภาษาไปใช้จริง จึงทำให้เกิดแรงจูงใจแก่ผู้เรียน

แนวการสอนเพื่อการสื่อสารหรือแนวการสอน เพื่อใช้ตามความมุ่งหมาย จึงเป็นแนวการสอนที่เน้นความสามารถในการสื่อสารของผู้เรียน โดยที่ยังให้ความสำคัญแก่ความรู้ทางไวยากรณ์อยู่เพียงแต่รูปแบบไวยากรณ์นั้นแตกต่างไปจากเดิม คือ เป็นรูปแบบที่จะช่วยส่งเสริมความสามารถในการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารของผู้เรียน (Salimbene 1983: 2)

นอกจากนี้หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (อ้างถึงใน อุไรวรรณ ศฤงคารนันต์ 2527: 15) ได้กล่าวถึงแนวการสอนภาษา เพื่อใช้ตามจุดมุ่งหมายไว้ว่า

... เป็นการจัดการสอนโดยยึดหลักการสอนตามหมวดหมู่ของภาษา ซึ่งหมายถึงภาษาที่ผู้เรียนจำเป็นต้องใช้ในการสื่อความหมาย ซึ่งแยกจัดไว้เป็นหมวดหมู่ เช่น หมวดถ้อยคำสุภาพ หมวดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หมวดเวลา และหมวดกิจวัตรประจำวัน จุดหมายปลายทางของการสอน

แบบนี้คือความสามารถใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร การเรียนไวยากรณ์
ยังมีความสำคัญอยู่แต่เป็นการเรียน เพื่อนำมาใช้ในการสื่อสารในแต่ละ
สถานการณ์

ด้านการจัดการเรียนการสอนเพื่อการสื่อสาร สุไร พงษ์ทองเจริญ (2524: 24) ได้
กล่าวว่าแนวการสอนเพื่อการสื่อสารนี้ อิงหลักการของแนวการสอนภาษาเพื่อใช้ตามความมุ่งหมาย
(Functional Notional Approach) โดยยึดหลักต่อไปนี้

1. เสนอบทเรียนในลักษณะของบทสนทนาสั้น ๆ ใช้สถานการณ์ที่สร้างขึ้นให้เกี่ยว
โยงกับผู้เรียน เพื่อสร้างความสนใจ มีการอภิปรายถึงจุดประสงค์ของการสนทนา รวมทั้งบทบาท
และสถานที่ที่มีการสนทนานั้น

2. ศึกษาบทสนทนา อาจจะฝึกให้เป็นรายบุคคล หรือเป็นกลุ่มโดยใช้กิจกรรมต่าง ๆ มา
ช่วย เพื่อให้ผู้เรียนใช้ภาษาได้ถูกต้องและคล่องแคล่ว

3. ศึกษาโครงสร้างพื้นฐานที่ปรากฏในบทสนทนาที่แสดงเนื้อหาความสำคัญ การใช้
อุปกรณ์ เช่น ภาพวาด การแสดงท่าทางหรือการอธิบาย เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจว่าประโยค
นั้น ๆ มีความหมายเช่นไร และนักเรียนต้องใช้โครงสร้างนั้นอย่างถูกต้อง

ในการสอนภาษา เพื่อให้ผู้เรียนสามารถบรรลุถึงความสามารถในการสื่อสารสามารถแบ่ง
ลำดับขั้นตอนของการสอนเป็น 4 ขั้นตอน (Scott ใน Johnson and Morrow 1981: 72)

1. การตั้งจุดประสงค์ (setting objectives) ผู้สอนจะต้องตั้งจุดประสงค์
จะให้ผู้เรียนทำอะไร โดยมีจุดประสงค์ปลายทาง (terminal objective) และจุดประสงค์
นำทาง (enabling objective)

1.1 จุดประสงค์ปลายทาง เป็นข้อกำหนดที่ผู้เรียนจะต้องบรรลุเป้าหมายที่วาง
ไว้คือสื่อสารได้

1.2 จุดประสงค์นำทาง เป็นทักษะย่อยที่ผู้เรียนต้องฝึกก่อนบรรลุจุดประสงค์
ปลายทาง

2. การดำเนินการสอน (presentation) คือขั้นตอนที่ผู้สอนจะต้องให้ผู้เรียนเข้าใจ
ความหมายในเรื่องที่สอนอย่างชัดเจน เช่น การสอนเพื่อการสื่อความหมายทางภาษา ผู้สอนต้อง
ชี้ให้เห็นว่าประโยคนั้น ใครพูดกับใคร พูดเรื่องอะไร พูดเมื่อไร ที่ไหน พูดอย่างไร เป็นพิธีการ

หรือไม่ ถูกต้อง เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับของสังคมหรือไม่ เรื่องที่นำมาสอนจะเป็นสิ่งซึ่งปรากฏในจุดประสงค์นำทางทั้งสิ้น ผู้สอนจะต้องนำมาสอนโดยใช้สื่อการสอนประเภทต่าง ๆ เข้าช่วย มีการตอบคำถามเพื่อชักชวนความเข้าใจในเรื่องที่สอนเป็นลำดับ ถือเป็นการให้ความรู้ความสามารถทางภาษาศาสตร์ (linguistic competency) ในขั้นนี้

3. การฝึก (practice) เป็นการฝึกเกี่ยวกับภาษาโดยการสร้างสถานการณ์ให้เหมือนจริง ผู้สอนอาจจะช่วยเหลือแนะนำให้ผู้เรียนจับคู่หรือจับกลุ่ม โดยผู้สอนจับคู่กับผู้เรียน และฝึกเป็นตัวอย่างก่อน แล้วให้ผู้เรียนจับคู่ซึ่งกันและกันแล้วฝึกภายหลัง การฝึกในลักษณะนี้จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจจริง ๆ ว่าใครเป็นผู้ใช้ประโยคเหล่านี้กับใคร เมื่อไร ที่ไหน ในการฝึกภาษาขั้นนี้ผู้สอนอาจให้ผู้เรียนพูดตามทั้งชั้น เป็นรายบุคคล จับคู่ หรือเป็นกลุ่มใหญ่ โดยให้ผลัดกันถามตอบแสดงความคิดเห็น ผู้สอนจะตรวจและแก้ไขให้ผู้เรียนทันทีเมื่อมีการเข้าใจผิดเกิดขึ้น

4. การถ่ายโอน (transfer) เป็นการเลือกฝึกการใช้ภาษาโดยมีครูผู้สอนคอยช่วยเหลือผู้เรียนเป็นรายบุคคลหรือกลุ่ม อาจมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันโดยการใช้ภาษาที่เรียนมาแล้วอย่างเสรี และใช้ภาษาในช่วงเวลาที่นานขึ้นกว่าเดิม โดยการแสดงบทบาทสมมติ หรือเล่นเกมต่าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารได้เต็มที่ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าผู้เรียนสามารถนำภาษาที่เรียนในห้องเรียนออกไปใช้ในสถานการณ์ที่เป็นจริงในชีวิตประจำวันนอกห้องเรียนได้

นอกจากนี้แนวโน้มของการสอนภาษาอังกฤษในปัจจุบันยังมุ่งไปสู่การผ่อนคลายความเข้มงวดของกฎเกณฑ์บางอย่างในการสอนภาษาแบบเดิม และพัฒนาวิธีสอนแบบใหม่ เพื่อให้ได้ใช้สติปัญญาในการเรียนมากขึ้น มีการส่งเสริมให้นักเรียนใช้ความคิด เอาใจจดจ่อ และมีสมาธิในการเรียนมากขึ้น โดยเน้นกิจกรรมการเรียนการสอนที่เสริมสร้างปัญญา และให้โอกาสนักเรียนในการฝึกใช้ภาษาอังกฤษด้วยตนเองมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ลดอัตราการใช้ภาษาของครูให้น้อยลง

พุทธปรัชญาการศึกษา

การศึกษาคืออะไร

คำว่าศึกษามาจากภาษาสันสกฤต ตรงกับคำว่า สิกขา แปลว่า สำเนียงรู้ การสำเนียงรู้มีองค์ประกอบสำคัญอยู่ 2 ส่วน คือ สติและปัญญา ดังนั้นคนที่มีการศึกษาจะต้องมีทั้งสติ

คอยควบคุมหรือคอยสำเนียง และต้องมีปัญญาคือความรู้ รวมเรียกว่ามีสติปัญญา รู้เฉย ๆ ไม่มีสติ ไม่เรียกว่ามีการศึกษา สตินั้นจะเป็นตัวคอยควบคุมหรือยังคิดให้ใช้ความรู้ไปในทางที่ถูกที่ควร และก่อให้เกิดประโยชน์

รันดร ชัยศรี (2527: 27) ได้กล่าวถึงหัวใจของการศึกษาในทัศนะพุทธ คือ การกำจัดทุกข์ไปสิ้น ตราบใดที่ทุกข์ยังไม่สิ้น การศึกษาก็ต้องดำเนินต่อไปจนกว่าจะหมดทุกข์หรือพูดให้ถูกต้องว่าจนกว่าจะพ้นทุกข์ ทุกข์ก็คือปัญหานั้นเอง เพราะฉะนั้นจะพูดเสียใหม่ให้ผู้ที่มิใช่นักศาสนาเข้าใจง่ายขึ้นว่า การศึกษาก็คือการแก้ปัญหานั้นเอง

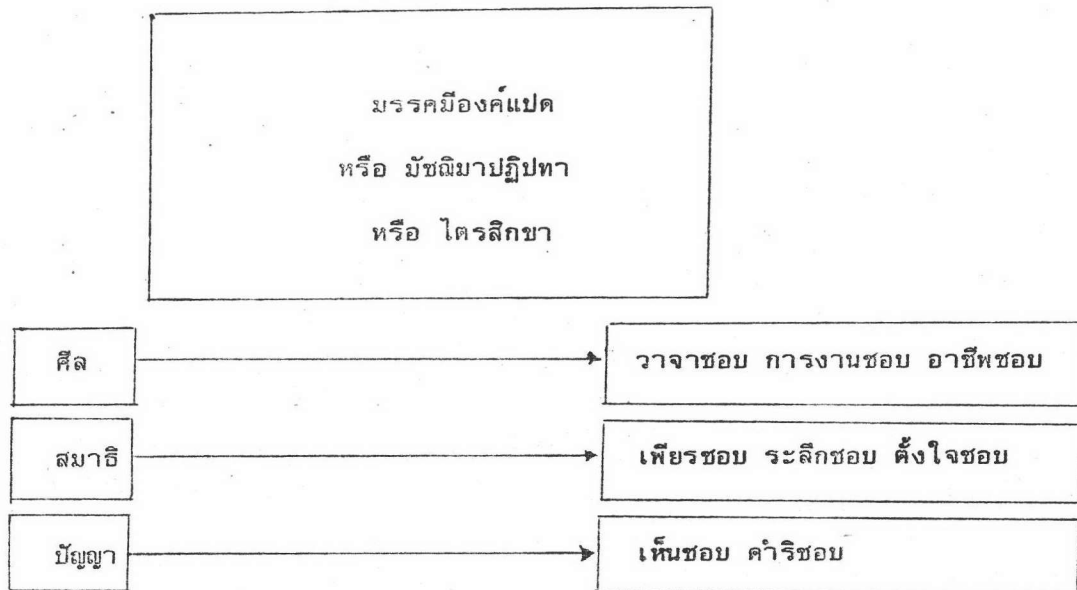
สาโรช บัวศรี (2526: 12) ได้กล่าวสรุปว่า การศึกษา คือ การพัฒนาขึ้นมาในทางที่พึงประสงค์หรือพูดให้ชัดลงไปอีกก็ว่า การศึกษาคือการพัฒนาขั้น 5 เพื่อว่า โลกะ โทสะ โมหะ จะได้ลดน้อยถอยไปหรือว่าหมดไปในที่สุดและได้บรรลุที่ดี

พระราชวรมุนี (2525: 31-32) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า หากมองในแง่สภาพที่เผชิญ การศึกษา คือ การแก้ปัญหาของมนุษย์ แต่หากมองในแง่สภาพประสบผล การศึกษาคือการทำชีวิตหลุดพ้นจากปัญหา เข้าถึงสิ่งที่ดีงาม ถ้ามองในแง่ความสัมพันธ์ของชีวิตกับปัจจัยสิ่งแวดล้อม การศึกษาคือการทำให้มนุษย์พ้นจากการต้องพึ่ง ต้องขึ้นต่อปัจจัยภายนอก มีความสมบูรณ์ในตัวมากยิ่งขึ้น ตามลำดับ

นอกจากนี้ พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวว่า การศึกษาหรือสิกข (สะ - อិชะ) นั้น เกิดขึ้นจากวิธีการฝึกอบรม (Teach and Train) เป็นการฝึกอบรมให้เห็นด้วยตนเอง เห็นซึ่งตนเอง และสิ่งที่สอนนั้นคือลักษณะนิสัยและจิตใจ (character and mind) ดังนั้นการศึกษาตามแนวพุทธธรรมจึงเป็นการเรียนรู้ทั้งทางด้านเนื้อหาความรู้ การฝึกปฏิบัติและเข้าใจถึงผลของการปฏิบัติชอบนั้น นำไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (อ้างใน สุมณ อมรวิวัฒน์ 2528: 18) และ สุมณ อมรวิวัฒน์ (2528: 19) ยังได้อธิบายเพิ่มเติมถึงการศึกษาเพื่อความ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในแง่ของการฝึกฝน และปฏิบัติจริงว่า ความหมายของมนุษย์คือผู้ที่มีใจสูง การฝึกปฏิบัติที่แท้จริงในทุกวิถีทางคือ การฝึกฝนจิตใจของคนผู้เป็นสัตว์โลกให้เปลี่ยนแปลงของจิตใจสัตว์โลกมาเป็นจิตใจของมนุษย์ ดังนั้นการศึกษาจึงเป็นกระบวนการของการเรียนการสอน และการฝึกอบรม ซึ่งเป็นการปฏิบัติจนเกิดปัญญาคด้วยตนเอง

สุมน อมรวิวัฒน์ ได้เสนอแผนภูมิของการศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ไว้ดังนี้

แผนภูมิที่ 1

การศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

(สุมน อมรวิวัฒน์ 2528 : 24)

แผนภูมิที่ 2

การเรียนรู้ - การสอน (Teaching - Learning)	การฝึกฝน - อบรม (Training)
<p>อะไร</p> <p>เป็นอะไร</p> <p>เกิดจากอะไร</p> <p>ประกอบด้วยอะไร</p> <p>เกี่ยวข้องกับอะไร</p> <p>ผลคืออะไร</p> <p>กระทบต่ออะไร</p> <p>อะไรจะเกิดต่อไป</p>	<p>อย่างไร</p> <p>ทำอย่างไร</p> <p>เทคนิคและกลวิธีอย่างไร</p> <p>ควบคุมอย่างไร</p> <p>วิเคราะห์อย่างไร</p> <p>สังเคราะห์อย่างไร</p> <p>ประยุกต์อย่างไร</p> <p>แก้ไขปรับปรุงอย่างไรต่อไป</p>

การศึกษา เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

(สุนทร อมรวิวัฒน์ 2528: 25)

จุดเริ่มต้นของการศึกษา

การศึกษาเป็นกระบวนการที่ดำเนินในตัวบุคคล ตัวนำของกระบวนการศึกษาได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น แนวความคิด ทักษะคติ ค่านิยมที่ดำรง ถูกต้อง เกื้อกูล แก่ชีวิตและสังคม สอดคล้องกับความเป็นจริง เรียกสั้น ๆ ว่า สัมมาทิฐิ เมื่อเกิดสัมมาทิฐิ แล้วบุคคลก็จะแสดงออกหรือปฏิบัติการต่าง ๆ ก็ถูกต้องดำรง เกื้อกูลนำไปสู่การดับทุกข์ แก้ไข ปัญหาได้ แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้ารู้เข้าใจ คิดเห็นผิด มีค่านิยม ทักษะคติแนวความคิดที่ผิดเรียกว่า มิจฉาทิฐิ การคิดการพูด การแสดงออก และการปฏิบัติต่าง ๆ ก็พลอยดำเนินไปในทางที่ผิดด้วย (พระราชวรมณี 2525: 163-164)

อย่างไรก็ดีกระบวนการศึกษาในตัวบุคคลจะเริ่มต้นหรือดำเนินไปได้ต้องอาศัยติดต่อกัน เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมและอิทธิพลจากภายนอกเป็นแรงผลักดัน หรือเป็นปัจจัยก่อตัว ถ้าได้รับ

การแนะนำชกจุงจากแหล่งความรู้ความคิดที่ถูกต้อง หรือรู้จักเลือกรู้จักมอง รู้จักเกี่ยวข้องกับ พิจารณากับสิ่งที่ถูกต้องที่ควรก็จะทำให้เกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาที่ถูกต้องและในทาง ตรงกันข้าม ถ้าได้รับการชกจุงแนะนำภายนอกไม่ถูกต้อง หรือไม่รู้จักคิดพิจารณา ไม่รู้เท่าทัน ประสบการณ์ต่าง ๆ ทำให้เกิดมิจฉาทิฐิ นำไปสู่การศึกษาที่ผิด

นอกจากนี้ พระราชวรมุนี (2526: 55) ยังได้สรุปถึงปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิประกอบด้วย 2 สิ่งคือ

1. ปัจจัยภายนอก เรียกว่า ปรโตโฆสะ แปลว่าเสียงเรียกจากผู้อื่น หรือเสียง บอกจากผู้อื่น ได้แก่ การถ่ายทอดหรือรับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น พ่อ แม่ ครู อาจารย์ เพื่อนที่คบหา หนังสือ สื่อมวลชน
2. ปัจจัยภายใน เรียกว่า โยนิโสมนสิการ แปลว่าการทำในใจโดยแยบคาย หมายถึงการคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น

กระบวนการของการศึกษา

แก่นแท้แห่งกระบวนการศึกษาได้แก่ สัมมาทิฐิ เมื่อมีสัมมาทิฐิเป็นแก่นและเป็น ฐานแล้ว กระบวนการแห่งการศึกษาภายในตัวบุคคลก็ดำเนินไปได้ พระราชวรมุนีได้จัดกระบวนการนี้แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน เรียกว่า ไตรสิกขา (สิกขาหรือหลักการศึกษา 3 ประการ) คือ

1. การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีพ เรียกว่า อธิศีลสิกขา หรือเรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล
2. การฝึกอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพและสมรรถภาพ ของจิต เรียกว่า อธิจิตตสิกขา หรือเรียกกันง่าย ๆ ว่า สมาธิ
3. การฝึกอบรมทางปัญญา ให้เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้ความเป็นไปตาม เหตุปัจจัยที่ทำให้แก้ไขปัญหาไปตามแนวทางแห่งเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จน ทำให้จิตบริสุทธิ์หลุดพ้นจากการยึดติดถือมั่น คับกิเลสดับทุกข์ได้ มีจิตผ่องใสเบิกบาน เรียกว่า อธิปัญญาสิกขาหรือเรียกกันง่าย ๆ ว่า ปัญญา (พระราชวรมุนี 2526: 55)

หลักไตรสิกขานี้ต้องอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่า วิธีแก้ปัญหาของอารยชนเป็นพื้นฐาน วิธี แก้ปัญหาของอารยชนนี้เรียกตามคำบาลีว่า อริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ 8 ประการ คือ

1. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) ได้แก่ ความคิดเห็น แนวความคิด ค่านิยม ที่ถูกต้อง
ตั้งตามตรงตามสภาวะและสอดคล้องกับความเป็นจริง
2. สัมมาสังกัปปะ (คำริชอบ) ได้แก่ การดำริหรือคิดการต่าง ๆ ที่ไม่ทำให้ตัวเอง
และผู้อื่นต้องเดือดร้อน
3. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) ได้แก่ การไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูด
คำหยาบ ไม่พูดเพื่อเจ้อเลื้อนลอย แต่เป็นการพูดที่สุภาพนุ่มนวล มีเหตุผล สร้างสรรค์
4. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักขโมย ฉ้อโกง
ประพฤติดีในกาม ตลอดจนการปฏิบัติที่ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน
5. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ได้แก่ การไม่ประกอบอาชีพในทางที่ผิด
6. สัมมาวายามะ (พยายามหรือเพียรชอบ) ได้แก่ การเพียรระวังไม่ให้เกิดมายา
หรือละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรให้เกิดกุศลขึ้นหรือเพียรรักษากุศลไม่ให้เสื่อม
7. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) ได้แก่ การมีสติกำกับตัว ควบคุมใจไว้ได้ ไม่หลงไหล
เลื้อนลอย
8. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) ได้แก่ การกำหนดจิตและอารมณ์สมาธิแน่วแน่
เป็นอันหนึ่งอันเดียว สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน วอกแวก ทำจิตให้บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว

การศึกษาตามแนวพุทธ

สุมน อมรวิวัฒน์ (2532 : 49-58) กล่าวว่า การจัดการศึกษาตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา เป็นการแสวงหาหลักการและความรู้ เพื่อนำมาเป็นพื้นฐานในการฝึกหัดอบรมคนเอง ทางกาย วาจา ใจ จนสามารถดำเนินชีวิตอย่างสงบสุข การจัดระบบการเรียนการสอนตามแนวพุทธวิธีมี ระบบการเรียนการสอนที่สามารถเอาหลักและทฤษฎี แนวคิดทางการศึกษาศาสตร์สมัยใหม่มาจับก็จะพบ ความทันสมัยและลักษณะพิเศษของระบบการเรียนการสอนตามหลักของพุทธศาสนาอย่างน่าอัศจรรย์

ไพฑูริย์ สีนลารัตน์ (2532 : 58-66) กล่าวว่า ความรู้และวิธีการในการศึกษาของ มนุษย์ที่มีการเขียนเผยแพร่ในการศึกษาของไทยนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการเขียนตามแนวทางที่มี พื้นฐานมาจากตะวันตกเป็นหลัก ซึ่งในหลายกรณีมีคุณค่าในสถานการณ์หนึ่ง แต่อีกหลายกรณีไม่ สอดคล้องกับพื้นฐานและสภาพสังคมมากเท่าที่ควร การคิดเป็นบนพื้นฐานของสังคมไทยเป็นสิ่งจำเป็น อย่างมาก ควรบุกเบิกและพัฒนาสาระและกระบวนการทางการศึกษาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานสังคมไทย

โดยใช้หลักพุทธธรรม เป็นแกนหลัก

จากข้อคิดเห็นของนักการศึกษาทั้งสองท่าน แสดงให้เห็นว่า

การจัดการศึกษา เป็นการแสวงหาหลักการ ความรู้เพื่อนำมา เป็นพื้นฐานในการพัฒนาให้ เป็นผู้รู้จักคิด เป็น เพราะการคิดเป็นนั่นถือว่าเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้สูงขึ้น ซึ่งสามารถใช้หลักพุทธศาสนาเป็นแกนนำ เนื่องจากหลักพุทธศาสนาสอดคล้องกับพื้นฐานของสังคมไทย นอกจากนี้พุทธศาสนายังมีความทันสมัยในด้านต่าง ๆ อาทิ การสอน จิตวิทยา สื่อการสอน ตลอดจนถึงการวัดผล และนอกจากนี้ยังได้มีนักการศึกษาได้ประยุกต์การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการจัดการศึกษาตามแนวพุทธศาสนา คือ

พระราชวรานูณี (2526: 40) ได้เสนอแนวทางในการประยุกต์หลักธรรมในด้านการศึกษาดังนี้

1. หลักอริยสัจ 4 คือ หลักที่แสดงถึงสภาพของชีวิตมนุษย์ว่าเป็นอย่างไร พร้อมทั้งประโยชน์สูงสุดที่มนุษย์จะสามารถหาได้จากชีวิตนี้ ให้มนุษย์จัดการกับปัญหาของมนุษย์ด้วยหลักการและสติปัญญาของมนุษย์เอง ไม่เกี่ยวกับเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติใด ๆ ทุกข์คือปัญหาของมนุษย์เอง สมุทัยคือเหตุเกิดของทุกข์ นิโรธคือความดับทุกข์ มรรคคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หลักนี้เป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องปัญหาของมนุษย์และการแก้ปัญหาของมนุษย์โดยมนุษย์เองทั้งสิ้น
2. หลักเบญจขันธ์ คือ หลักที่แสดงถึงสภาวะของชีวิตว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ มาประชุมกันเข้า และมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สุดแต่ว่าองค์ประกอบเหล่านั้นจะแปลเปลี่ยนไปอย่างไร ตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย
3. หลักปฏิจจนุปบาท คือหลักแห่งเหตุและผล ที่แสดงกระบวนการแห่งความเปลี่ยนแปลงของชีวิต ตามกระแสความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย เหตุหมายถึงตัวการใหญ่ที่ทำให้สิ่งนั้นเกิดขึ้น ปัจจัยหมายถึงสิ่งแวดล้อมที่ช่วยหนุนให้เกิด เมื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นมิใช่มีแต่เหตุอย่างเดียว ต้องมีปัจจัยด้วย ปัจจัยแวดล้อมนั้นนับว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก
4. หลักไตรลักษณ์ คือหลักที่มุ่งให้มนุษย์มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หลักนี้กล่าวถึง อนิจจัง ทุกขัง อนตตา และนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ในทางจริยธรรมเป็นอย่างมาก

5. หลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง คือหลักที่มุ่งให้มนุษย์เว้นจากการหมกมุ่น^{มัวเมา} มัวเมา และการทรมาณตัวเองให้ลำบาก โดยเว้นจากการประพฤติดีที่ถึง เกินไปหรือหย่อน เกินไป มรรคนั้นเป็นทางสายเดี่ยวแต่ประกอบด้วยองค์ประกอบ 8 ส่วน ถ้าออกมาในรูปการอบรมก็เป็น ไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา

ถ้าเราจะนำพระพุทธศาสนามาประยุกต์ในทางปฏิบัติ เราต้องนำหลักใหญ่ทั้งหลายอย่าง มาพิจารณา หลักบางหลัก แม้เป็นเรื่องเดียวกัน แต่เราพิจารณากันคนละแง่ เช่น หลัก มัชฌิมาปฏิปทานั้น ขยายออกให้เป็นไตรสิกขาและขยายออกเป็นอริยมรรค อันเป็นส่วนหนึ่งของ หลักอริยสัจ 4 แต่เราแยกออกมาพิจารณาต่างหาก เพราะ เป็นที่รวมของข้อปฏิบัติหรือ จริยธรรมของพระพุทธศาสนา

หลักการสอนตามแนวพุทธวิธี

วคิน อินทสระ (2526: 15-20) ได้อธิบายหลักการสอนที่พระพุทธองค์ทรงสอน พุทธบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือบุคคลทั่วไป โดยมีจุดมุ่งหมายในการสอน 3 ประการ คือ

1. ทรงสอน เพื่อให้ผู้ฟังรู้จริง เห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น (อภิญาຍธรรมเทศนา) หมายความว่า สิ่งใดที่ทรงรู้แล้วเห็นแล้ว แต่ทรงเห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับผู้ฟังหรือผู้รับคำสอนก็ไม่ทรงสอนสิ่งนั้น ทรงสอนให้รู้จริงเห็นแจ้งเฉพาะเท่าที่จำเป็นสำหรับสาวกนั้น ๆ เหมือนครูที่มีความรู้สูงมาก แต่ถึงกระนั้นก็ยอมนำเอาเฉพาะความรู้เท่าที่จำเป็นแก่ศิษย์ในชั้นนั้นมาสอนเท่าที่ ศิษย์จะรับได้ เพื่อประโยชน์แก่ศิษย์ หนึ่งเหมือนบิดามารดา แม้จะมีทรัพย์มากมายปานใดก็ยอม ให้ทรัพย์แก่ลูกตามควรแก่วัยและความจำเป็น

2. ทรงสอน เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ ทรงสอนเพื่อให้ทรงแสดงธรรม อย่างมีเหตุมีผลที่ผู้ฟังพอตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง (สนิทาธรรมเทศนา) หมายความว่า พระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ไม่ยาก เกินไปจนถึงกับตรงตามแล้วก็ไม่เห็น และไม่่ายเกินไป จนไม่ต้องตรึกตรองขบคิดก็เห็นได้ พุทธวิธีในการสอนจึงอยู่ท่ามกลางระหว่างความยากเกินไปกับ ความง่ายเกินไป ส่วนใหญ่ทรงสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเอง

3. ทรงสอน เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็น อัจฉรย ์ ให้ได้รับผลการปฏิบัติสมควรแก่กำลังการปฏิบัติของตน ทรงสรรเสริญอนุศาสน์ปาทาเรีย (คำสอนที่อัจฉรย ์) ว่าดีที่สุด ปราณีตที่สุด และเป็นประโยชน์ที่สุด

การสอนตามนัยแห่งพุทธศาสนาเป็นการสอนซึ่งครอบคลุมขั้นตอนและองค์แห่งความรู้แจ้ง 3 ประการ ดังที่ สุมณ อมรวิวัฒน์ (2528: 22-24) ได้กล่าวไว้ คือ

1. ปรียัติ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการฟัง การอ่าน การคิดถึงความหมาย ส่วน ประกอบ ความสัมพันธ์ กฎ และกระบวนการของชีวิต เป็นความเข้าใจในเหตุปัจจัยและผลที่ ต่อเนื่องกันเป็นวัฏจักร ต้องศึกษาอริยสัจ 4 ชั้น 5 ไตรลักษณ์ มัชฌิมมาปฏิปทา หรือมรรคมงคล 8

กล่าวโดยสรุป การศึกษาในแง่ปรียัตินั้น เป็นไปเพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิ คือ ความ เห็นชอบ ซึ่งผู้ศึกษาจะไม่หยุดหรือพึงพอใจอยู่เพียงเท่านั้น จะต้องฝึกหัดอบรมต่อไปเป็น เรื่องของการปฏิบัติ

2. ปฏิบัติ การปฏิบัตินั้นเป็นการศึกษาที่แท้จริง มงคลประกอบ 3 ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา คือ

2.1 อธิศีลสิกขา คือ การฝึกหัดอบรมควบคุมกายและวาจา เพื่อให้ผู้ศึกษาพูดดี (สัมมาวาจา) ทำการงานดี (สัมมากรรม) และดำรงชีวิตด้วยดี (สัมมาอาชีวะ)

2.2 อธิจิตสิกขา (สมาธิ) คือ การฝึกหัดอบรมให้จิตและความคิดมีความแน่วแน่ ตั้งใจและปลอดโปร่ง ทั้งนี้โดยมีความเพียร (สัมมาวายามะ) กอรปด้วยความระลึกรู้ (สัมมาสติ) และจิตที่ตั้งมั่นแน่วแน่ (สัมมาสมาธิ)

2.3 อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกหัดอบรมให้เกิดความรู้แจ้ง ซึ่งเป็นความรู้ ระดับสูงที่ประจักษ์ด้วยการฝึกฝนตนเองอย่างแท้จริง จนเกิดความเห็นที่ตรงกับสัจจะความจริง (สัมมาทิฐิ) และความดำริในทางที่ชอบ (สัมมาสังกัปปะ)

การปฏิบัติหรือการฝึกหัดอบรม กาย วาจา ใจ จึงเป็นการศึกษาที่แท้ตามนัย พระพุทธศาสนามีลักษณะเป็น สัมมาญาณ คือ ความรู้อันชอบยิ่ง และเป็นภาวิคญาณ คือ ความรู้ที่ เหนือสัญชาติญาณ จำเป็นต้องศึกษาฝึกหัดอบรมด้วยตนเองจึงจะบรรลุได้

3. ปฏิเวธ เป็นการศึกษาค้นคว้าความรู้ การปฏิบัติไปสู่ความเข้าใจ การวิเคราะห์ถึงผลของการปฏิบัติและปฏิบัติ สึกหัดอบรมคนให้สูงขึ้น เข้มขึ้น จนสามารถยกระดับจิตของคนให้หลุดพ้นจากความเป็นทาสของอวิชชา และกิเลส เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หมดปัญหาทั้งปวงของชีวิต ซึ่งหมายถึงการที่ได้หลุดพ้นอย่างสิ้นเชิง

การศึกษาและการฝึกหัดอบรมคนจึงเป็นกระบวนการต่อเนื่อง มีเหตุ ปัจจัยและผลที่ผสมผสานสอดคล้องกันอย่างไรก็ได้สัดส่วนสมดุลนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ คือ อิสรภาพ ซึ่งเป็นทั้งอิสรภาพของตนกับการปะทะสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และอิสรภาพภายในจิตใจของตนเอง

นอกจากนั้นแล้ว ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2523: 11-17) ได้สรุปหลักการสอนทั่วไปของพระพุทธองค์และมหาสาวกสาวิกา ซึ่งมีปรากฏอยู่ทั่วไปในพระสูตร ดังนี้

1. สอนจากสิ่งที่ผู้เรียนรู้หรือเข้าใจอยู่แล้ว ไปสู่สิ่งที่ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจ
2. สอนตามลำดับขั้น คือ เริ่มจากง่าย ๆ ไปหายาก ลุ่มลึก ชับซ้อนตามลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหา
3. สอนให้เหมาะกับความแตกต่างระหว่างบุคคลที่จะสอน โดยตั้งจุดมุ่งหมายในการสอน เลือกเนื้อหา เลือกกลอุบายในการสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียนทั้งด้านสติปัญญาอารมณ์ บุคลิกภาพ จริต อุปนิสัยและพื้นเพเดิมของผู้เรียน
4. สอนเท่าที่จำเป็นและเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน สอนสิ่งที่ผู้เรียนนำไปคิดตรองตามได้ นำไปปฏิบัติแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ เห็นประโยชน์ในทันที
5. สอนตรงตามจุดมุ่งหมาย ตรงเนื้อหา ไม่วกวน ไม่ออกนอกเรื่อง ไม่กระทบกระเทือนผู้อื่น ไม่สอนในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนแม้ในเรื่องนั้น ๆ ผู้สอนจะมีความรู้อย่างดีหรือมีผู้สนใจอยากรู้ซักถามขึ้น
6. สอนโดยใช้หลักจิตวิทยา ให้เรียนโดยผ่านประสบการณ์หลาย ๆ อย่างในเนื้อหาเดียวกันเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แจ้ง เกิดปัญญาญาณอย่างถูกต้องตรงกัน (เกิดมโนทัศน์ที่ตรงกัน)
7. สอนอย่างมีเหตุผลเป็นจริง เป็นสิ่งที่ผู้เรียนคิดตรองตามแล้ว เข้าใจได้เห็นจริงได้พิสูจน์ได้ด้วยตัวเอง
8. สอนด้วยความเคารพและตั้งใจจริงในการสอนทุกครั้ง แม้จะสอนเด็ก สอนนักปราชญ์บัณฑิต พระมหากษัตริย์ก็ทำโดยนัยเดียวกัน

9. สอนโดยสร้างบรรยากาศในการเรียนให้ปลอดโปร่ง ไม่ตึงเครียด ผู้เรียนเรียนด้วยความสบายใจ ภูมิใจ มั่นใจ อยากเรียนอยากรู้
10. สอนโดยเริ่มจากสิ่งที่ผู้เรียนสนใจอยากรู้อยากทราบ หรือรู้เป็นพื้นฐานแล้ว
11. สอนโดยใช้ภาษา คำพูดที่ผู้เรียนใช้และเข้าใจดีอยู่แล้ว ไม่ใช่ศัพท์วิชาการหรือคำที่ผู้เรียนไม่เคยใช้
12. สอนโดยเลือกคนและปฏิบัติรายบุคคล ในกรณีที่ผู้เรียนไม่เข้าใจหรือมีปัญหาเป็นพิเศษต่างจากคนอื่น ๆ ควรได้รับการปฏิบัติเป็นพิเศษ
13. สอนโดยเลือกจังหวะและโอกาส ต้องพิจารณาว่าโอกาสใดจะสอนอะไรได้ และผู้เรียนมีความพร้อม (ปรียากะ) เพียงพอหรือไม่
14. มีความยืดหยุ่นในกลวิธีสอน บางทีต้องใช้ไม้แข็ง ใช้อำนาจ ชัดใจ บางทีต้องใช้ไม้อ่อน ผลิตอ่อน อ่อนน้อม ปล่อย หรือขู่ตามความเหมาะสมกับอุปนิสัยและจริตของผู้เรียน
15. มีการเสริมแรงในทันที มีการลงโทษ มีการให้รางวัล ตามความเหมาะสม
16. ใช้กลวิธีต่าง ๆ ประกอบการสอนตามความเหมาะสม เช่น ยกอุทาหรณ์ เล่านิทาน ประกอบ อุปมาอุปไมย เปรียบเทียบ ใช้อุปกรณ์ เกมทายปัญหา ให้ทดลองเอง ทำให้และสาธิต
17. ต้องรู้จักผู้เรียนดี พระพุทธองค์และสาวก เป็นพระอรหันต์มีญาณทัสสนะทลายใจทลายจริตของผู้เรียนได้ ในปัจจุบันผู้สอนจะต้องเรียนรู้จิตวิทยาผู้เรียน รู้พื้นเพ รู้สภาพของผู้เรียนเป็นอย่างดี
18. ในการสอนจะให้ความสำคัญแก่ผู้นำกลุ่ม เพราะถ้าผู้นำเข้าใจ เลื่อมใส ศรัทธา ตัวผู้นำนั้นจะช่วยสนับสนุนการสอนของผู้สอนให้มีประสิทธิผลมากขึ้น
19. สอนโดยเลือกทั้ง เนื้อหาและวิธีสอนให้เหมาะแก่ผู้เรียน
20. สอนโดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนมากที่สุด ให้อิสระในการซักถามโต้ตอบ แสดงความคิดเห็น ให้พิจารณาให้เกิดปัญญาญาณขึ้นในตนก่อนแล้วจึงเชื่อ
21. สอนโดยใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ชวนฟัง ไม่หยามคาย ชวนให้สบายใจและเข้าใจง่าย
22. สอนโดยหวังประโยชน์ต่อผู้เรียนเป็นสำคัญ สอนด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่หวังลาภยศ สรรเสริญ แต่สอนด้วยความเมตตากรุณา เอ็นดู อนุเคราะห์เพื่อประโยชน์และความสุขต่อผู้เรียนซึ่ง เป็นเหตุนำความเลื่อมใสมาให้

จะเห็นได้ว่าจากหลักการสอนที่กล่าวมาข้างต้นนั้น พระพุทธองค์ได้มุ่งเน้นที่ตัวผู้เรียน เป็นสิ่งสำคัญที่สุด มุ่งผลที่จะเกิดกับผู้เรียน โดยผู้สอนจะต้องรู้จักผู้เรียน จัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ จัดลำดับความสำคัญและความยากง่ายของ เนื้อหาสาระที่จะทำการสอน รู้จักใช้ กลวิธีในการสอน การใช้อุปกรณ์ ตลอดจนได้นำเอาหลักจิตวิทยา มาใช้ในการเรียนการสอน อีกด้วย

วิธีสอน

วิธีสอนตามแนวพุทธวิธีนั้น เป็นอเนกปริยาย เนื่องจากพระพุทธองค์ทรง เป็นบรมครูของโลก ผู้ที่ศึกษาพุทธศาสนาอย่างสุขุมรอบคอบ มีการคิดอย่างแยบคาย ย่อมได้แบบอย่างที่ดีในการ สอนสามารถสอนให้ประทับใจผู้เรียน สอนได้ถึงจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ก็โดยอาศัยหลักธรรมของ พระพุทธองค์นั้น เป็นแนวทาง

ได้มีนักการศึกษาหลายท่าน เช่น ป.ป.อ. (2514: 11-16, 2514: 5-12) กิติมา ปริศติติก (2520: 120-121) สมทรง ปุณฺณฤทธิ (2521: 11-17) ประสาร ทองภักดี (2526: 61) นพดล เจนอักษร (2526: 51-68) และ สุมณ อมรวิวัฒน์ (2528: 84) ซึ่งสรุปวิธีสอน ตามแนวพุทธวิธีไว้ดังนี้

1. วิธีสอนแบบบรรยาย อุปมา อุปมัย
2. วิธีสอนแบบปุจฉาวิสัชนา
3. วิธีสอนแบบธรรมสภาจฉา
4. วิธีสอนแบบอธิบาย
5. วิธีสอนแบบสืบสวน สอบสวน ตามแนวพุทธศาสตร์
6. วิธีสอนแบบไตรสิกขา
7. วิธีสอนแบบเบญจขันธ์
8. วิธีสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ

วิธีสอนตามแนวพุทธวิธีที่กล่าวมาข้างต้น ได้มีผู้อธิบายความหมายไว้หลายท่าน ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. วิธีสอนแบบบรรยาย อุปมา อุปไมย

ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2523: 49) ได้กล่าวไว้ว่า วิธีสอนแบบบรรยาย อุปมา อุปไมย คือ การสอนโดยบรรยายเนื้อหาเปรียบเทียบคน สัตว์ หรือสิ่งของให้ผู้เรียนเข้าใจ มองเห็นภาพ เกิดมโนทัศน์ง่าย ชัดเจน และสมจริง โดยบรรยาย อธิบายเนื้อหาที่เป็นนามธรรม หรือเรื่องที่เข้าใจยาก เปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้เรียนจะเข้าใจและมองเห็นเป็นรูปธรรมได้ ในการ เปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้เรียนจะเข้าใจและ มองเห็นเป็นรูปธรรมได้ ในการเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย จะต้องเลือกตัวอย่างสิ่งของที่นำมาเปรียบเทียบ อุปมา อุปไมย ที่ชัดเจนและตรงกับเนื้อหา ตรงกับ จุดมุ่งหมายของการสอนเรื่องนั้น ๆ มากที่สุด

2. วิธีสอนแบบปจฉาวิสัชนา

วิธีสอนแบบนี้มีปรากฏในหนังสือพระไตรปิฎกฉบับหลวง (2515: 4) ว่า พระพุทธเจ้า ทรงแสดงอนัตตลักษณะสูตร ซึ่งทรงตรัสถามความเห็นของพระปัญจวัคคีย์นั้น เป็นลักษณะการถาม-ตอบ ซึ่ง ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2523: 54) ได้อธิบายถึงวิธีสอนแบบนี้ว่าเป็นวิธีสอนโดยถาม-ตอบ โดยระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน โดยผู้สอนเป็นผู้ถามผู้เรียน เป็นผู้ตอบในการถามตอบ ผู้สอนอาจไม่ตอบ คำถามเอง แต่จะกระตุ้นเร้า หรือส่งเสริมให้ผู้เรียนช่วยกันตอบเป็นวิธีทำให้ผู้เรียน เกิดปัญญาขึ้นใน ตนเอง คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น

3. วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา

สุน อมรวิวัฒน์ (2513: 20) ได้กล่าวถึงวิธีสอนนี้ว่า เป็นวิธีสอนที่ผู้เรียนและผู้สอนสนทนา พูดคุย อภิปรายแสดงความคิดเห็นโต้ตอบทางวิชาการ (ธรรมะ) เกี่ยวกับเรื่องที่เรียน ต่อกันและกัน ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2523: 21) ได้เสนอความคิดเห็นเพิ่มเติมว่าเป็นวิธีสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนที่มีพื้นฐานความรู้ในเนื้อหาพอสมควร และต้องการที่จะหาความกระจ่างในเนื้อหา เพิ่มขึ้น วิธีการนี้ใช้ได้ดีกับผู้เรียนจำนวนน้อย และมีความสามารถในการใช้ภาษา การซักถาม ได้ตอบ แสดงความคิดเห็น อภิปราย อธิบายได้ดีพอสมควร

4. วิธีสอนแบบอริยสัจ (2526: 8-10) ได้อธิบายถึงวิธีสอนแบบอริยสัจว่ามี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นกำหนดปัญหาหรือขั้นทุกข์ ครูช่วยนักเรียนให้ได้ศึกษาพิจารณาจุดที่ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง แล้วช่วยกันกำหนดปัญหาให้ชัดเจน

2. ขั้นตั้งสมมติฐานหรือขั้นสมมุติ ครูอธิบายหรือยกตัวอย่างทั่ว ๆ ไปให้เข้าใจว่าในการแก้ปัญหาใดให้ลู่วางนั้นต้องแก้ที่สาเหตุของปัญหานั้น และช่วยให้นักเรียนเกิดความคิดว่าในการแก้ที่สาเหตุนั้น อาจจะทำอะไรได้บ้าง

3. ขั้นทดลองและเก็บข้อมูลหรือขั้นนิโรธ ครูต้องสอนให้นักเรียนได้กระทำหรือทำการทดลองด้วยตนเอง และเมื่อทดลองได้ผลประการใด ต้องบันทึกผลการทดลองหรือที่เรียกว่าข้อมูลเอาไว้พิจารณาขั้นต่อไป

4. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลหรือขั้นมรรคผล นำข้อมูลที่ได้บันทึกมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ จนแจ่มแจ้งว่าทำแบบไหนจึงจะแก้ปัญหาได้ แล้วสรุปการกระทำที่ได้ผลนั้นไว้เป็นข้อ ๆ หรือเป็นระบบ หรือเป็นแนวทางปฏิบัติ และให้ลงมือกระทำหรือปฏิบัติอย่างเต็มที่ ตามแนวทางนั้นโดยทั่วกัน

5. วิธีสอนแบบสืบสวน สอบสวน ตามแนวพุทธศาสตร์

วีรยุทธ วิเชียรโชติ (2526: 59) ได้พัฒนาระบบการเรียนการสอนแบบสืบสวน สอบสวนขึ้นในปี 2513 โดยมีแนวคิดที่ว่า การสืบสวน-สอบสวน เป็นกระบวนการหาความจริง และวิธีแก้ปัญหาด้วยการตั้งคำถามในแนวกระบวนการวิทยาศาสตร์ทั้งทางโลกและทางธรรม กระบวนการวิทยาศาสตร์ทางโลกก็คือ วิทยาศาสตร์ที่แสวงหาความจริงทางวัตถุ โดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และกายสัมผัส เป็นอุปกรณ์สำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลทางวัตถุเพื่อแก้ปัญหา กล่าวโดยสรุปวิทยาศาสตร์ทางโลกก็คือ วิธีแก้ปัญหาด้วยเหตุผลและข้อมูลที่เป็นรูปธรรม ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

- ขั้นที่ 1 การเห็นปัญหา และการวิเคราะห์ปัญหา
- ขั้นที่ 2 การเสนอ เหตุแห่งปัญหาในรูปของการตั้งสมมติฐาน
- ขั้นที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ขั้นที่ 4 การทดสอบสมมติฐานด้วยข้อมูล
- ขั้นที่ 5 การสรุปผล

6. วิธีสอนแบบไตรสิกขา

สุนน อมรวิวัฒน์ (2513: 47-48) ได้กล่าวถึงวิธีสอนแบบไตรสิกขาว่า เป็นวิธีสอนโดยผ่านขั้นตอนในการศึกษา 3 ขั้น คือ

1. **ขั้นศีล** : ควบคุมให้นักเรียนอยู่ในวินัย ทั้งทางกาย และวาจา ให้อยู่ในสภาพที่เรียบร้อย เป็นปกติ พร้อมทั้งจะเรียน

2. **ขั้นสมาธิ** : ผู้เรียนรวมจิตใจความคิดแน่วแน่เป็นจุดเดียว ผู้เรียนตัดสิ่งรบกวนอื่น ๆ ออกจากความคิดและจิตใจ

3. **ขั้นปัญญา** : ขั้นที่ผู้เรียนใช้สมาธิ พลัง ความมีจิตใจแน่วแน่ ทำความเข้าใจปัญหา แก้ไขปัญหาจนเกิดความรู้แจ้ง เข้าใจ แก้ปัญหาได้ เกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญาญาณขึ้นในตนเอง มีมโนทัศน์ในเรื่องนั้นได้ถูกต้องตามความเป็นจริง

กล่าวโดยสรุปวิธีการสอนแบบไตรสิกขา มีความเชื่อว่า คนจะมีปัญญาเกิดจากการฝึกกำลังใจให้แน่วแน่มีสมาธิ การที่จะมีสมาธิแน่วแน่ก็คือเมื่อร่างกายอยู่ในสภาพปกติอยู่ในระเบียบวินัยอันได้แก่ การมีศีล เมื่อร่างกายควบคุมสติได้ จิตใจก็สงบ ช่วยให้กำลังความคิดคมกล้า เกิดปัญญารู้แจ้ง

7. วิธีสอนแบบ เบญจชั้น

เปเรออง กุมท (2528: 41-45) ได้เสนอแนวทางการสอนแบบเบญจชั้น โดยหลักการยึดมั่น ถิ่นมั่นในชั้น 5 อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งมี 5 ชั้นตอน คือ

1. **ขั้นกำหนด และ เสนอสิ่งเร้า (ขั้นรูป)** โดยครูกำหนดสิ่งเร้า เป็นสิ่งที่สัมผัสรับรู้แล้วเกิดอารมณ์ ความรู้สึก เป็นสถานการณ์หลาย ๆ สถานการณ์

2. **ขั้นรับรู้ (ขั้นเวทนา)** ครูควบคุมสิ่งเร้าให้นักเรียนสัมผัสได้อย่างถูกต้อง

3. **ขั้นวิเคราะห์ สังเคราะห์การรับรู้ (ขั้นสัญญา)** ครูตั้งคำถามให้ผู้เรียนคิดแยกแยะว่ามีอะไรเกิดขึ้น อะไรเป็นต้นเหตุ เกิดแล้วมีผลอย่างไร ถ้ามารู้สึกต่อผู้เรียนนั้น ๆ

4. **ขั้นตัดสินใจความดีงาม (ขั้นสังขาร)** เป็นขั้นให้ผู้เรียนตอบรับหรือไม่ตอบรับ ในค่านิยมที่ครูสอน

5. **ขั้นการเกิดอุปนิสัย (ขั้นวิญญาณ)** ขั้นรู้แจ้งเห็นจริง เป็นขั้นที่ครูถามแบบล้างความรู้สึก โดยสร้างสถานการณ์ให้คิดแล้วผู้เรียนตอบว่า ควรทำหรือไม่ควรทำในสถานการณ์ดังกล่าว

8. วิธีสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ

ในปี 2526 สุนน อมรวิวัฒน์ (2528: 84-86) ได้เสนอวิธีสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ ซึ่งมี 3 ชั้นตอน คือ

1. **ขั้นนำ** การสร้างเจตคติที่ดีต่อครู วิธีการเรียน และบทเรียน

1.1 การจัดบรรยากาศในชั้นที่เรียนให้เหมาะสม

1.2 บุคลิกภาพของครู และการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูกับศิษย์

1.3 การเสนอสิ่งเร้าและแรงจูงใจ

2. **ขั้นสอน**

2.1 ครูเสนอปัญหาที่เป็นสาระสำคัญของบทเรียน หรือเสนอหัวข้อเรื่อง ประเด็นสำคัญของบทเรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ

2.2 ครูแนะแหล่งวิทยาการและแหล่งข้อมูล

2.3 นักเรียนฝึกรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้ และหลักการ โดยใช้ทักษะที่เป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ ทักษะทางวิทยาศาสตร์ และทักษะทางสังคม

2.4 จัดกิจกรรมที่เร้าให้เกิดความคิดวิธีต่าง ๆ ยกตัวอย่างวิธีคิด 4 อย่าง

คือ

2.4.1 คิดสืบค้นต้นเค้า

2.4.2 คิดสืบสาวตลอดสาย

2.4.3 คิดสืบค้นต้นปลาย

2.4.4 คิดโยงสายสัมพันธ์

2.5 ฝึกการสรุปประเด็นของข้อมูล ความรู้ และเปรียบเทียบประเมินค่า โดยวิธีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทดลอง ทดสอบ จัดเป็นทางเลือกและทางออกของการแก้ปัญหา

2.6 ดำเนินการเลือกและตัดสินใจ

2.7 กิจกรรมฝึกปฏิบัติ เพื่อพิสูจน์ผลการเลือกและการตัดสินใจนั้นให้

ประจักษ์จริง

3. **ขั้นสรุป**

3.1 ครูและนักเรียนสังเกตวิธีปฏิบัติ ตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไขให้ปฏิบัติ

ถูกต้อง

3.2 อภิปรายและสอบถามข้อสงสัย

3.3 สรุปผลการปฏิบัติ

3.4 สรุปบทเรียน

3.5 วัดและประเมินผล

การนำวิธีสอนตามแนวพุทธวิธีไปใช้ในการเรียนการสอน

ประดิษฐ์ พรหมเสนา (2523: ง-จ) ได้ศึกษาการนำวิธีสอนสมัยพุทธกาลมาใช้สอนจริยศึกษาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปรากฏว่า วิธีสอนแบบบรรยาย อุปมา อุปไมย แบบธรรมสาส์กจา แบบบุจจาวิชันนา และแบบไตรสิกขา นักเรียนมีการเรียนรู้โดยมีมีชฌิมเลขคณิตคะแนนหลังสอนสูงกว่าก่อนสอน และสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนประยุกต์จากวิธีสอนสมัยพุทธกาลดีกว่านักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนปัจจุบัน

วรรณภา สุติวิจิตร (2527: บทคัดย่อ) ได้นำหลักการสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ ของ สุมณ อมรวิวัฒน์ ไปทดลองสอนจริยศึกษาแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยเปรียบเทียบกับวิธีการสอนปกติ ปรากฏว่านักเรียนที่ครูสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการมีความคิดรวบยอดทางจริยธรรมดีกว่านักเรียนที่ครูสอนโดยแผนการสอนปกติ

นอกจากนี้ วิไลวรรณ จันณรงค์ (2530: บทคัดย่อ) ได้ทดลองสอนภาษาไทยแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยใช้กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพุทธ ตามขั้นตอนของ สุมณ อมรวิวัฒน์ พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนภาษาไทยที่ได้รับการสอนตามหลักพุทธสูงกว่านักเรียนที่เรียนด้วยวิธีสอนตามแผนการสอนปกติ

พหูสูต

ความหมายพหูสูต

คำว่า "พหูสูต" เป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี ซึ่งมีความหมายตามพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ว่า ผู้ได้ยินได้ฟังมามาก คือ ทรงจำธรรมและรู้ศิลปวิทยามาก ผู้เล่าเรียนมาก ผู้ศึกษามาก ผู้คงแก่เรียน (พระราชวรานี 2528: 187)

พหูสูต เป็นคุณสมบัติของบุคคลที่ใฝ่รู้ใฝ่เรียนทั่วไป และยังเป็นคุณสมบัติเฉพาะรวมอยู่ในอวาสิกธรรม (คุณสมบัติของเจ้าอาวาส) ในหมวดที่ 1, 2 และ 3 เถรธรรม 10 อริยวัฑฒิ 5 ดังนี้

อวาสิกธรรม 5 (คุณสมบัติของเจ้าอาวาส หมวดที่ 1 ประเภทที่ควรยกย่อง)

1. อากัปปอัตตสัมปันนะ - ถึงพร้อมด้วยมารยาทและวัตร
2. พหูสูตตะ - เป็นพหูสูต ทรงความรู้
3. ปฏิสัลล เลขิตา - เป็นผู้ประพฤติขัดเกลา ชอบความสงบ ยินดีในกัลยาณธรรม

4. กัลยาณวาจา - มีวาจางาม รู้จักพูด รู้จักเจรจาให้เป็นผลดี
5. ปัญญา - มีปัญญา เฉลียวฉลาด

อวาสิกธรรม 5 (คุณสมบัติของเจ้าอาวาส หมวดที่ 2 ประเภทเป็นที่รักเคารพของสหพรหมจารี)

1. สีลวา - มีศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์ ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย
2. พุทฺธสุตะ - เป็นพหูสูต ทรงความรู้
3. กัลยาณวาจา - มีวาจางาม รู้จักพูด รู้จักเจรจาให้เป็นผลดี
4. ฌานลาภี - ได้แคลงคล่องในฌาน 4 สำหรับผู้เป็นสุขในปัจจุบัน
5. อนาสวเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ - บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ลีนอาสวะแล้ว

อวาสิกธรรม 5 (คุณสมบัติของเจ้าอาวาส หมวดที่ 3 ประเภททำวัดให้งาม)

1. สีลวา - มีศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์ ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย
2. พุทฺธสุตะ - เป็นพหูสูต ทรงความรู้
3. กัลยาณวาจา - มีวาจางาม รู้จักพูด รู้จักเจรจาให้เป็นผลดี
4. อัมมิกถาย สันทัสสนา - สามารถกล่าวธรรมิกถาให้ผู้มาเห็นแจ่มชัด ยอมรับไป

ปฏิบัติ เจริญใจให้แก้วกล้า และเบิกบาน

5. ฌานลาภี - ได้แคลงคล่องในฌาน 4 ที่เป็นเครื่องอยู่สุขสบายในปัจจุบัน

เดรธรรม 10 (คุณธรรมที่ทำให้พระเถระอยู่สำราญในที่ทุกสถาน)

1. เถโร รตตญฺญู - เป็นผู้ใหญ่ ขวชนาน รู้เห็นกิจการ ทรงจำเรื่องราวไว้ได้มาก
2. สีลวา - มีศีล เคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย
3. พุทฺธสุโต - เป็นพหูสูตทรงความรู้
4. สวาคตปาฏิโมกฺโข - ทรงปาติโมกข์ รู้แหล่งวินัย แคลงคล่อง ชำนิชำนาญ

สามารถวินิจฉัยได้ด้วยดี

5. อธิกรณสมุปปาทวูปสมกุสโล - ฉลาดในการระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น

6. อัมมกาโม - เป็นผู้ใคร่ธรรม รักความรู้ รักความจริง รู้จักรับฟังและรู้จัก

พูด ทำให้เป็นที่ชื่นชมสนิทนสมสบายใจ นำเข้าไปปรึกษาสนทนา และขอศึกษายินดีปรีดาในหลักธรรมวินัยยิ่ง ๆ ขึ้นไป

7. ล้นคฤโธ - เป็นผู้สิ้นโคษด้วยปัจจัยสี่ตามมีตามใช้
 8. ปาสาทิกโก - จะไปจะมา มีอาการกิริยาน่าเลื่อมใส แม้เข้าไปในละแวกบ้าน

ก็สำรวมเป็นอันดี

9. นานลาภี - ได้แคล้วคล่องในฉาน 4 ที่เป็นเครื่องอยู่สุขสบายในปัจจุบัน
 10. อนาสวเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ - บรรลุเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ สิ้นอาสวะ
 อริยวัฑฒิ 5 (ความเจริญอย่างประเสริฐ หลักความเจริญของอารยชน)

1. ศรัทธา - ความเชื่อ ความมั่นใจในพระรัตนตรัยในหลักแห่งความจริงความ

ดีงามอันมีเหตุผล

2. ศील - ความประพฤติดี มีวินัย เลี้ยงชีพสุจริต
 3. สุตตะ - การเล่าเรียนสดับฟังศึกษาหาความรู้
 4. จาคะ - การเผื่อแผ่เสียสละ เอื้อเฟื้อมีน้ำใจช่วยเหลือ ใจกว้าง พร้อม

ที่จะรับฟังและรวมมือ ไม่คับแคบเอาแต่ตัว

5. ปัญญา - ความรอบรู้ รู้คิด รู้พิจารณา เข้าใจเหตุผล รู้จักโลกและชีวิตตาม
 ความเป็นจริง (เรื่องเดียวกัน : 213-230.)

นอกจากนี้ พหูสูต ยังปรากฏอยู่ในมงคลชีวิตอันเป็นมงคลของบุคคลทั่วไปในมงคลที่ 7
 พหุสัจจุจ (การเล่าเรียนศึกษามาก ทรงความรู้กว้างขวาง ใส่ใจสดับศรีบฟัง ค้นหาความรู้
 อยู่เสมอ) (เรื่องเดียวกัน: 321)

พระราชลัทธินูณี (2511: 76) ได้อธิบายว่า พหูสูตหรือ พหูสูต มีความหมายเช่นเดียวกับ
 คำว่า พหุสัจจะ แปลว่า ได้ยินได้ฟังมาก เป็นคนคงแก่เรียน ซึ่งการเป็นพหูสูตนั้นมีอยู่ 3 ประการ
 คือ

1. ปริยัติสูตตะ เป็นพหูสูตเพราะปริยัติ หมายความว่า ใครได้ศึกษาเล่าเรียนมา
 มากก็เป็นพหูสูตได้
2. ปฏิบัติสูตตะ เป็นพหูสูตเพราะปฏิบัติ หมายความว่า ใครได้ลงมือปฏิบัติธรรม
 มามากก็จัดเป็นพหูสูตได้
3. ปฏิเวธสูตตะ เป็นพหูสูตเพราะรู้แจ้งแทงตลอด หมายความว่า ใครได้ลงมือปฏิบัติ
 ธรรมมาก จนรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัง 4 ผู้นั้นชื่อว่าเป็นพหูสูตเพราะปฏิบัติโดยแท้

องค์ประกอบของพหูสูตร

พระราชวรมณี (2528: 201) ได้อธิบายว่า คุณสมบัติที่ควรได้รับชื่อว่า เป็นพหูสูตร คือ ผู้เรียนรู้อาก หรือคงแก่เรียน ต้องประกอบด้วยองค์ 5 ดังต่อไปนี้

1. พหูสูตรา (ฟังมาก คือ ได้เล่าเรียนสดับฟังไว้มาก)
2. ธตา (จำได้ คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำความไว้มั่นยำ)
3. วจสา ปริจิตา (คล่องปาก คือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล้วคล่อง)
4. มนसानุ เพกขิตา (เพ่งขึ้นใจ คือ ใส่ใจนึกคิดพิจารณาจน เจนใจ นึกถึงครั้งใด ก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัด)
5. ทิฏฐิยา สุปฏิวิทธา (ขบได้ด้วยทฤษฎี คือ ทางตลอดดีด้วยทฤษฎี คือ มีความเข้าใจลึกซึ้ง มองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล)

ฐานวุทโธ ภิกขุ (2529: 65-66) ได้อธิบายองค์ประกอบของพหูสูตรสำหรับนักเรียน นักศึกษา ฟังปฏิบัติคือ

1. พหูสูตรา ความตั้งใจฟัง คือ มีนิสัยชอบฟัง ชอบอ่าน ชอบค้นคว้า ยึดหลัก (เรียนจากครู ดูจากตำรับ สดับปาฐะ)
2. ธตา ความตั้งใจจำ คือ มีความจำดี รู้จักจับสาระสำคัญ จับหลักให้ได้ แล้วจำได้ มั่นยำ
3. วจสา ปริจิตา ความตั้งใจท่อง คือ ต้องฝึกท่องให้คล่องปาก ท่องขึ้นใจ จำได้คล่อง แคล้วชัดเจน ไม่ต้องพลิกตำรา
4. มนसानุ เพกขิตา ความตั้งใจขบคิด คือ ใส่ใจนึกคิด ตรึกตรองสาวเหตุสาวผลให้ เข้าใจตลอด พิจารณาให้เจนจบ นึกถึงครั้งใดก็เข้าใจปรุโปร่งหมด
5. ทิฏฐิยา สุปฏิวิทธา ความแทงตลอดด้วยปัญญา คือ เข้าใจแจ่มแจ้งทั้งภาคทฤษฎี และปฏิบัติ ความรู้กับใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วยการฝึกสมาธิอย่างจริงจัง

สุนน อมรวิวัฒน์ กล่าวว่า หากศึกษาความหมายของพหูสูตร และองค์ประกอบของ พหูสูตรอย่างลุ่มลึกแล้ว พหูสูตรมีความหมายกว้างกว่าการฟัง หากแต่หมายรวมถึงการใช้ทักษะภาษา ทั้งการฟัง พูด อ่าน เขียน และการคิด เพื่อเป็นเครื่องมือของการเรียนรู้อีกด้วย และหากสังเกต กระบวนการเรียนรู้ของพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล กิจกรรมพัฒนาปัญญาและการเรียนรู้จะต้อง

ประกอบด้วยการรวบรวมสาระความรู้ (สุดมยปัญญา) การคิดพิจารณาหาเหตุผล (จินตมยปัญญา) และการฝึกหัดอบรมตนด้วยการปฏิบัติจริง (ภาวนามยปัญญา) กิจกรรมพัฒนาปัญญาทั้ง 3 ประการนี้จะต้องเกิดขึ้นเป็นกระบวนการเดียวกันผสมกลมกลืนอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน พร้อมทั้งเสริมด้วยความสนใจใฝ่รู้ (ฉันทะ) ความเชื่อและความมั่นใจที่มีเหตุผล (ศรัทธา) จนสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง (อุไรวรรณ จันทรรงค์ 2530: 40)

วิธีฝึกคนให้เป็นพหูสูต

ฐานวุฑโฒ ภิกขุ (2529: 67) ได้กล่าวถึงวิธีฝึกคนให้เป็นพหูสูตมี 5 ประการ คือ

1. ฉลาดเลือกเรียนแต่สิ่งที่ควร
2. ตั้งใจเรียนอย่างเต็มความสามารถ
3. ทาความรู้เพิ่ม เต็มอยู่เสมอ
4. ทาความรู้ทางธรรมควบคู่กันไปกับความรู้ทางโลกด้วย
5. ทรงจำไว้เป็นอันดี พร้อมทั้งจะนำความรู้ไปใช้ได้ทันที

จากสาระความรู้เกี่ยวกับพหูสูตดังกล่าว สุมณ อมรวิวัฒน์ จึงเสนอการเรียนการสอนตามหลักพหูสูต ซึ่งมี 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. การสร้างศรัทธา
 - 1.1 การจัดบรรยากาศของชั้นเรียนให้เหมาะสม
 - 1.2 บุคลิกภาพของครูและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับศิษย์
 - 1.3 การเสนอสิ่งเร้าและแรงจูงใจใฝ่รู้
2. การฝึกทักษะภาษาตามหลักพหูสูต
 - 2.1 การฝึกหัดฟัง พูด อ่าน เขียน (พหุสูตทา = learning and practices)
 - 2.2 การฝึกปรือ เพื่อจับประเด็นสาระและจดจำ (ธตทา = doing exercise and memorizing)
 - 2.3 การฝึกฝน ฝึกการใช้ภาษาให้แคล่วคล่องจัดเจน (วจสา ปริจิตทา = drill)
 - 2.4 การฝึกคิดพิจารณาจนเข้าใจแจ่มแจ้ง (มนसानุ เปกฺกขิตทา = comprehension and interpretation)

2.4.1 คิดจำแนกแยกแยะ

2.4.2 คิดเชื่อมโยงสัมพันธ์

2.4.3 คิดสรุปหลักการ

2.5 การฝึกสรุปรวมสาระความรู้เป็นหลักการด้วยความเข้าใจแจ่มแจ้งและนำไปใช้ได้จริง (ทฤษฎีฯ สุปฏิวัติฯ = conclusion and application)

(ขั้นการสอนที่ 2.4 และ 2.5 หสมกลมกลืนกันมาก แต่ขั้น 2.4 เน้นการฝึกคิด ส่วนขั้น 2.5 เน้นการสรุปและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน)

3. การมองตนและการประเมินของกัลยาณมิตร

3.1 การวัดและประเมินตนเอง

3.2 การวัดและประเมินโดยเพื่อนนักเรียน

3.3 การวัดและประเมินโดยครูผู้สอน

3.4 การซ่อม เสริมและช่วย เหลือกันฉันกัลยาณมิตร

กล่าวโดยสรุปกระบวนการเรียนการสอนตามหลักสูตร เน้นการสร้างศรัทธาที่ใฝ่รู้ใฝ่เรียน เน้นการฝึกหัด ฝึกปรือ และฝึกฝน เน้นการฝึกคิดอย่างถูกต้องแบบคาย และเน้นการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

การนำหลักธรรมในสมัยพุทธกาลมาสร้างเป็นกระบวนการเรียนการสอนในปัจจุบัน ย่อมต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม แต่ก็ยังคงยึดหลักการและจุดเน้นตรงตามหลักธรรม ดังนั้น กระบวนการเรียนการสอนตามหลักสูตรที่ สมน อมรวิวัฒน์ ได้นำหลักการสอนตามแนวพุทธวิธีมาประยุกต์ในการเรียนการสอนนั้นน่าจะ เหมาะสมกับคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธ

ประโยชน์ของพุทธ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี) (2515: 20) ได้กล่าวเกี่ยวกับพุทธไว้ว่า สุตะการฟังนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์ต้องอาศัย การฟังต้องอาศัยหู คนที่หูหนวกมาแต่กำเนิดฟังเสียงไม่รู้เรื่องย่อมออกเสียงไม่ถูกและเป็นใบ้พูดไม่ได้ ผู้ที่มีหูบริบูรณ์ใช้การได้ แต่ถ้าไม่ฟังก็โง่ไม่รู้จักคิดชั่ว ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ แม้ตนปรารถนาความสุขก็ไม่อาจปฏิบัติตนให้บรรลุความสุขได้ ผู้ที่ไม่ฟังจึงโง่ คนโง่ฟังตัวเองก็ไม่ได้และจะทำให้ตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นเพื่อให้เขารักเอ็นดูกรุณาภัยาก เพราะไม่รู้จะทำอย่างไร เขาจึงจะรักและเป็นประโยชน์แก่เขา เพราะฉะนั้นผู้ปรารถนาความเป็นคนฉลาดจึงต้องฟัง

วิทยากร เชียงกุล (2527: 46) กล่าวว่า การพัฒนาการศึกษาต้องพยายามสร้างคนขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหา สังคมยิ่งพัฒนาไปก็ยิ่งมีปัญหามากขึ้น เพราะประชากรเพิ่มขึ้นทรัพยากรจำกัด แล้วเรายังต้องเกี่ยวข้องกับสังคมโลก เกี่ยวพันกับสังคมต่าง ๆ อีกมากมาย เพราะฉะนั้นคนควรได้รับการศึกษาหรือมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ เกี่ยวกับเรื่องของมนุษย์ เรื่องของสังคมให้มากขึ้น เพื่อว่าเขาจะได้ช่วยกันแก้ปัญหาได้มากขึ้น

นอกจากนี้ โกวิท วรพิพัฒน์ (2527: 5) ยังได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า ระบบข่าวสารข้อมูลจำเป็นต้องมีเพื่อใช้เป็นพื้นฐานรองรับการศึกษา เพราะสภาพต่าง ๆ ของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ความรู้ใหม่ เทคโนโลยีเป็นสิ่งจำเป็นต้องเรียนรู้ ถ้าไม่ได้รับข่าวสารข้อมูลใหม่ ๆ คนก็มีความคิดแบบเก่าอยู่นั่นเอง จึงถือว่าระบบข่าวสารข้อมูลเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการศึกษา

จากข้อคิดของนักการศึกษาดังกล่าวข้างต้นนี้พอสรุปได้ว่า ปัจจุบันนี้เราอยู่ในยุคของข่าวสารข้อมูล การศึกษาหาความรู้ก็ได้โดยอาศัยข้อมูลที่สามารถฟังด้วยหู ดูด้วยตา และสัมผัสได้ ทำให้คนเรารู้มากขึ้น ฉลาดมากขึ้น สามารถแก้ปัญหาได้ ผิดกับผู้ที่ไม่ได้รับความรู้เขาจะต้องประสบกับปัญหาอีกมากมายในชีวิต เราจึงอาจพูดได้ว่า คนที่มีความรู้ย่อมย่อมเสียเปรียบผู้มีความรู้มาก และคนที่จะมีความรู้มากก็ด้วย การฝึกฝนให้ครบองค์ห้าของหลักทฤษฎี